

УДК 371.13+061

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПРАЦІВНИКІВ ДО РОБОТИ З БІЖЕНЦЯМИ: ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

Поліщук Віра Аркадіївна
м. Тернопіль

У статті розкрито досвід професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і Канади до роботи з біженцями. Охарактеризовано особливості професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями на рівні бакалаврату, магістратури та післядипломної освіти. Значну увагу приділено аналізу моделей практичної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями; розкрито особливості тренінгу як форми підготовки до міжкультурної взаємодії.

Ключові слова: соціальний працівник, біженці, технології роботи з біженцями; професійна підготовка, рівні професійної підготовки, практична підготовка, моделі практичної підготовки, тренінг, підготовка до міжкультурної взаємодії.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими або практичними завданнями.

Одним із важливих завдань міграційної політики є подолання стихійності міграції, розробка механізмів впливу на цей процес, забезпечення нормальних умов проживання та працевлаштування біженців, підвищення ефективності роботи з біженцями і зменшення негативного впливу цього явища на них та їхні сім'ї.

Запорукою успішної реалізації цих завдань є усвідомлення необхідності професійного підходу до вирішення проблем біженців та належної професійної підготовки соціальних працівників.

Для національної системи професійної освіти підготовки соціальних працівників до роботи з біженцями – проблема нова, вона потребує цілого комплексу активних науково-методичних пошуків, змін в навчальному процесі. До них необхідно віднести вдосконалення освітньо-професійної програми підготовки, програм навчальних дисциплін, програмно-методичне забезпечення навчального процесу.

Вивчення досвіду практичної роботи соціальних служб з біженцями дало змогу виявити суперечність між життям необхідними потребами суспільства у соціальних працівниках, які володіли б технологіями роботи з біженцями і реальним станом їх підготовки до роботи з означеною підготовки майбутніх фахівців до роботи із біженцями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор. Українські науковці накопичили багатий досвід вивчення теоретичних засад здійснення професійної підготовки соціальних працівників в національному освітньому просторі

Актуальним питанням теорії і практики соціальної роботи в Україні присвячено роботи В. Бега, І. Звереві, М. Лукашевича, І. Миговича, В. Полтавця; професійної підготовки соціальних працівників і соціальних педагогів І. Козубовської, Г. Лактіонової, Л. Міщик та інших. Дослідження зарубіжного досвіду професійної підготовки соціальних працівників представлено у працях Л. Віннікової, В. Козубовського, О. Ольхович, О. Пічкара, О. Пришляк, Г. Слосанської, Н. Собчак та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття.

Зважаючи на недостатній рівень вивчення та аналізу можливостей професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями, вважаємо за доцільне проаналізувати досвід роботи з підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із зазначеною категорією клієнтів та визначити основні ідеї та форми його реалізації. На нашу думку, вивчення та окреслення можливостей покращення професійної підготовки майбутніх соціальних працівників сприятиме активізації цього процесу.

Зв'язок роботи з науковими планами, програмами, темами. Матеріали статті виконано відповідно до плану науково-дослідних робіт Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка «Теоретичні і методичні основи соціально-педагогічної діяльності і соціально-педагогічної освіти» (РК № 0109U002310).

Формулювання цілей статті. Метою пропонованої статті є вивчення досвіду професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах Канади і США.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів.

Ставлячи за мету вивчити технології підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і Канади, ми брали до уваги трактування педагогічної технології як сукупності психолого-педагогічних установок, що визначають спеціальний набір форм, методів, засобів, прийомів навчання.

На основі аналізу рекомендацій Міжнародної Федерації Соціальних Працівників, Міжнародної Асоціації Шкіл Соціальної Роботи, Ради з Освіти у Галузі Соціальної Роботи, Національної Асоціації Соціальних Працівників США, Канадської Асоціації Соціальних Працівників і напрацювань українських науковців щодо професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах Канади і США (Н. Гайдук, Н. Собчак, Н. Микитенко, О. Ольхович та ін.) нами здійснено спробу виокремити основні концептуальні підходи до професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями: визнання людини як найвищої цінності земного буття; визнання культурних та етнічних особливостей учасників соціальної взаємодії, вирішення соціальних проблем конкретного біженця чи групи біженців на основі гуманістичних підходів; адекватність рівня професійної підготовки соціального працівника вимогам суспільної практики; орієнтація на неперервне професійне зростання професійних соціальних працівників; підготовка асистентів і помічників соціальних працівників із середовища біженців.

Аналіз практики соціальної роботи з біженцями у США і Канаді свідчить, що на визначення концептуальних підходів реалізації цього процесу впливає соціальна політика держави; законодавчо-нормативне регулювання; досвід роботи з біженцями; нормативно-правові документи міжнародних організацій; вимоги споживачів соціальних послуг; цінності й етичні принципи соціальної роботи.

Узагальнення результатів наукових напрацювань дає підстави стверджувати, що у США і Канаді процес підготовки соціальних працівників до роботи з біженцями здійснюється у вищих навчальних закладах, має різномірний характер, базується на концепції неперервності освіти; харак-

теризується міждисциплінарним підходом і партнерськими взаєминами з різними соціальними установами.

Аналіз змісту професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і Канади дав змогу з'ясувати, що підготовка майбутніх фахівців до роботи з біженцями здійснюється у процесі вивчення інваріантного і варіативного компонентів. Інваріантний компонент передбачає вивчення загальноосвітніх та базових професійних дисциплін і направлений на оволодіння знаннями з теорії і практики соціальної роботи, соціальної політики і служб соціального забезпечення, цінностей та етики соціальної роботи. Варіативний – спрямований на спеціалізовану підготовку та задоволення інтересів майбутніх фахівців через вивчення дисциплін за вибором.

На основі аналізу законодавчих нормативних освітніх документів, наукового доробку з проблеми і практики професійної підготовки соціальних працівників у вищих навчальних закладах США і Канади виявлено такі особливості досліджуваного процесу:

- в обох країнах підготовка соціальних працівників здійснюється за освітньо-кваліфікаційними рівнями бакалавра, магістра і доктора соціальної роботи;

- у процесі професійної підготовки майбутнім фахівцям пропонують обов'язкові й елективні курси, які спрямовані на теоретичну підготовку й оволодіння технологіями роботи з різними категоріями біженців. Це такі курси, як: "Теорія і практика роботи з біженцями", "Соціальна робота з іммігрантами та біженцями", "Розуміння культури етнічних груп та іммігрантів", "Етносензитивна практика соціальної роботи", "Соціальна робота з мультикультурними спільнотами", "Мультикультуральні та багатогенераційні підходи до зцілення людини у стані втрати та горя", "Практика "наснаження" біженців" (стимулювання активності; формування вмінь відстоювати свої права, оволодіння технологіями самостійного вирішення проблем), "Методи поліетнічної практики: практика "наснаження" біженців: спільнот, які пересуваються", "Методи поліетнічної практики: етнографічне інтерв'ю у практиці "наснаження", "Практика у галузі мультикультурного психічного здоров'я";

- у програмі підготовки бакалаврів соціальної роботи (в контексті їх підготовки до роботи з біженцями) передбачено вивчення: соціальної політики; подій і процесів, що спричиняють масове переміщення людей; діяльності соціальних служб і соціальних працівників з реалізації програм і проєктів допомоги біженцям; проблем інтеграції біженців;

- у процесі професійної підготовки магістрів значну увагу приділено науково-практичним аспектам їх підготовки до діяльності на мезо- і макrorівнях; оволодінню менеджментом і технологіями соціальної роботи з біженцями;

- програми післядипломної освіти соціальних працівників передбачають поглиблене вивчення різноманітних технологій соціальної роботи з біженцями.

З'ясовано роль і місце тренінгових програм; виявлено, що за змістом та цільовою спрямованістю вони поділяються на такі, що спрямовані на професійну підготовку майбутніх соціальних працівників; підготовку парапрофесіоналів, помічників і асистентів із числа біженців; підвищення кваліфікації персоналу урядових та неурядових організацій, що працюють з біженцями; вдосконалення професійної кваліфікації соціальних працівників та підготовку волонтерів для роботи з біженцями. **У процесі дослідження з'ясовано, що вагому роль у процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями відіграє система практичного навчання.** Особливістю професійної підготовки майбутніх соціальних працівників

у вищих навчальних закладах США і Канади є те, що навчальний процес побудований на практико-орієнтованих моделях навчання. Провідне місце серед форм професійної підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи із означеною категорією клієнтів займають різні види практик.

Так, на рівні бакалаврату майбутні соціальні працівники проходять такі види практик: генералістичну (ознайомлювальну); практичну діяльність у соціальних установах й агенціях під наглядом супервізора; самостійну практичну діяльність в соціальній службі з метою формування професійних компетенцій та вмінь і навичок. Особливої уваги з метою упровадження в практику професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах України заслуговує досвід проведення практикумів-семінарів (які спрямовані на інтеграцію практичного навчання під час практики з поглибленим вивченням теоретичних курсів або окремих тем з актуальних проблем соціальної роботи). Інтегровані практикуми-семінари часто проводяться із залученням провідних науковців і висококваліфікованих фахівців соціальної роботи. Акредитовані програми на ступінь бакалавра соціальної роботи США передбачають не менше 400 годин практичної підготовки під наглядом супервізора; дворічні магістерські програми – мінімум 900 годин. У Канаді відповідно на практичну підготовку студентів бакалаврату відводиться 700 годин; однорічної магістратури – 450 годин; дворічної – 900 годин.

У північноамериканській системі професійної підготовки використовують різноманітні моделі практичного навчання спеціалістів із соціальної роботи.

Модель особистісного росту і розвитку, яка побудована на використанні терапевтичних моделей практики у навчанні. Іншими словами, студент стає "клієнтом" супервізора. Акцент роблять на відчуттях студента, на розвитку його самосвідомості, на осмисленні і засвоєнні стилю супервізорства. В одному із основних моментів моделі передбачено, що професійна діяльність залежить від особистісного росту.

"Учнівська модель", що базується на таких основних підходах: навчання у процесі реальної дійсності, а не в ході дискусії; практика передбачає копіювання наявних моделей роботи, тому необхідне безпосереднє спостереження студента за практичною роботою супервізора; опора на теорію поведінки; однакова увага до процесу і результатів практики.

Управлінська модель, яка ґрунтується на тому, що, по-перше, підхід до студента має бути таким, як до кожного співробітника агентства, і, по-друге, основна функція керівника практики – управління процесом практики. Такий підхід більше зорієнтований на формуванні у студентів вмінь і навичок. Головний критерій оцінки результатів практики – результати роботи студента з клієнтами.

На впровадження заслуговує досвід здійснення практичної підготовки магістрів в міграційних службах, в урядових та неурядових установах, що працюють з біженцями.

Така система практичного навчання сприяє тому, що майбутні соціальні працівники навчаються інтегрувати теорію і практику, аналізувати, активно застосовувати на практиці ті знання, уміння і навички, які вони засвоїли в процесі теоретичної підготовки. Маючи справу з реальними соціальними і особистими проблемами різних категорій населення, опиняючись у реальній ситуації надання професійної допомоги, студенти опановують професійними компетенціями, що сприяє формуванню в них готовності до професійної діяльності.

Практичному спрямуванню підготовки майбутніх соці-

альних працівників до роботи з біженцями сприяють: практично зорієнтовані технології процесу навчання (рольові ігри, робота в групі, робота в команді, оволодіння методами "практики наснаження" та культурально-сензитивної практики); волонтерська робота з біженцями; залучення майбутніх фахівців до розробки і реалізації різнопланових проєктів і програм соціальної допомоги біженцям.

Важливою формою підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями є тренінг. Мета тренінгу – формування в учасників умінь та навичок групової роботи із певною вразливою категорією осіб, у нашому дослідженні – з біженцями. У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників у вищих навчальних закладах США й Канади використовують такі види тренінгів: тренінг самосвідомості, в якому особистість пізнає культурні основи своєї власної поведінки; когнітивний тренінг, який дає інформацію про іншу культуру; тренінг атрибуції, який навчає давати характеристики ситуаціям, що пояснюють соціальну поведінку з погляду іншої культури; поведінковий тренінг; тренінг навчання практичних навичок та ін.

Важливим аспектом підготовки майбутніх соціальних працівників до роботи з біженцями є підготовка до міжкультурної взаємодії. Основні завдання міжкультурного тренінгу полягають: в ознайомленні учасників із культурними відмінностями у міжособистісних стосунках за допомогою про-

гравання ситуацій, у яких щось відбувається по-різному в обох культурах; у можливості трансферу отриманих знань на нові ситуації.

Таким чином можна стверджувати, що у США і Канаді процес підготовки соціальних працівників до роботи з різними категоріями клієнтів (також і до роботи з біженцями) має різнорівневий характер, базується на концепції навчання упродовж усього життя і принципах системності, наступності, послідовності у реалізації змісту і технологій; характеризується міждисциплінарним підходом і партнерськими взаєминами з соціальними установами. З'ясовано, що обом країнам притаманні спільні базові засади професійної підготовки соціальних працівників до роботи з біженцями, що зумовлено специфікою соціальної роботи, вимогами до професійної компетентності фахівця та професійно-зумовленими особистісними якостями фахівця (самоконтроль, здатність до емпатії, відсутність упередженого ставлення щодо представників інших культур, толерантність, відсутність етнічних та расових упереджень тощо).

У процесі професійної підготовки майбутніх соціальних працівників значну увагу приділено науково-практичним аспектам їх підготовки до роботи з біженцями та іммігрантами; оволодінню технологіями соціального "втручання" в життя і ситуацію досліджуваної категорії клієнтів; менеджменту соціальної роботи з біженцями.

Література та джерела

1. Доэл М. Введение в контекст практической подготовки будущих социальных работников: обзор ключевых тем / Марк Доэл // Обучение практике социальной работы: Международный взгляд и перспективы. – М.: Аспект Пресс, 1997. – С.15-23
2. Ольхович О.В. Підготовка соціальних працівників до роботи з біженцями у вищих навчальних закладах США і Канади: автореф. дис... кандидата пед. наук: спец. 13.00.04 «теорія і методика професійної освіти» / О.В.Ольхович – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. – Тернопіль, 2008. – 240 с.
3. General Education Requirements Program Requirements, Washington University. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 14.06.2013: <<http://depts.washington.edu/sswwweb/programs/basw.html#program>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.
4. Refugee and immigrant training program. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: 14.06.2014: <<http://www.bu.edu/bulletins/ssw/item09.html#anchor6>>. – Загол. з екрану. – Мова англ.

В статье раскрыт опыт профессиональной подготовки социальных работников в высших учебных заведениях США и Канады к работе с беженцами. Охарактеризованы особенности профессиональной подготовки будущих социальных работников к работе с беженцами на уровне бакалаврата, магистратуры и последипломного образования. Значительное внимание уделено анализу моделей практической подготовки будущих социальных работников к работе с беженцами; раскрыты особенности тренинга как формы подготовки к межкультурному взаимодействию.

Ключевые слова: социальный работник, беженцы, технологии работы с беженцами, профессиональная подготовка, уровни профессиональной подготовки, практическая подготовка, модели практической подготовки, тренинг, подготовка к межкультурному взаимодействию.

The article describes the experience of social workers' training to work with refugees in higher education institutions in the USA and Canada. The features of future social workers training to work with refugees of the bachelor degree, master degree and postgraduate education has been analyzed. Special attention has been paid to the analysis of models of future social workers practical training to work with refugees; the features of the training as a form of preparation for cross-cultural interaction.

Key words: social workers, refugees, technology, work with refugees, training, level of training, practical training, practical training model, training, preparation for intercultural interaction.